

AIX
T
A
PI

ЛІХТАРІ

ЛІХТАРІ

ЛІХТАРІ

ЛІХТАРІ

MYRON LEVYTSKY

МИРОН ЛЕВИЦЬКИЙ

LANTERNS

SHORT STORIES

ЛІХТАРІ

НОВЕЛІ

UKRAINIAN CANADIAN WRITERS ASS'N "SLOVO"

Edmonton — 1982 — Toronto

ОБ'ЄДНАННЯ УКРАЇНСЬКИХ ПИСЬМЕННИКІВ "СЛОВО"

ЕДМОНТОН — 1982 — ТОРОНТО

Графічне оформлення
автора

М. Шевченко

~~~~~  
Kiev Printers Ltd., 2466 Dundas St. West. Toronto, Ont. M6P 1W9  
~~~~~


В. С. Сидоренко

*Пам'яті моїх Батьків
присвячую*

Автор.

БІЛИЙ ВЕДМЕДИК

Школа — це запах наоливленої підлоги. На лавці тісно й твердо. Коліна треба сперти об полицку лавки, хоч це вчительці не до впадоби, але нам, школярам, добре. В учительки звичка вистукувати тростиною по столі. Хіба ж це гарно? Мені цього не можна б робити навіть дома.

У клясі лекція рахунків, а надворі дощ, і краплі рисують на вікнах живе мерехтливе мереживо. Рисують і бринькають. З того виходить якась сумна казкова пісенька, тихенька, ніжна... і...

— Вісім разів вісім!?

— Сорок вісім!

Цікаво, чи я вгадав? Але ні, не вийшло...

— Напишеш удома десять разів, що вісім разів вісім є шістдесят чотири. Зрозумів?

А дощ далі рисує і рисує...

Сьогодні не ждатиму Гані. Піду додому сам. Але ви не знаєте, хто це Ганя. Ганя має широку спідницю, корсетку, вишивану сорочку, а на шиї скляне кольорове намисто. Вона проводить мене до й зі школи. Вдома чистить підлогу (мама каже "фротерує підлогу" — смішно, правда?). Ах так, ще має посуд. Коли приходить до школи, завжди пригортає мене до грудей, і я зразу пізнаю, що сьогодні буде на вечерю. По запаху.

Не люблю того водження: Ганя тисне мою руку, боїться, щоб я не впав під фіякр або трамвай. Я кажу їй, що не впаду, але вона не вірить.

А сьогодні таки втечу. Хідник буде блищати, а в калабаньках світла ліхтарів і вітрин відбиватимуться догори дном. Можна буде ступити в калабаньку й розбити відбитку на маленькі човники й коліщата.

Як гарно дзвонить шкільний дзвінок, коли пора нам іти додому!

Я йду...

Просмикнувшись біля гуці школярів, я обминув Ганю, що стояла з розкритим ротом. Вона завжди мовчить з розкритим ротом. Я вискочив з брами й бігом пустився вниз вулицею біля Старого університету. Згори бігти добре. На плечах, у торбі з книжками, перник сво-

ім торохкотінням рахував мої кроки. Ось площа Фредра, а на середині пам'ятник людини з бородою. Вона собі сидить у фотелі, а на ній звичайно сидять горобці, та сьогодні їх не видно, бо дощ, і їм слизько.

Я вільний і можу йти, куди хочу: наліво, направо. Іду направо, бо туди ніколи не ходить Ганя. Обійшовши довкола, поспішаю до "Клініки ляльок". Це крамниця з різними-прерізними іграшками, не тільки з ляльками. Ляльок там, власне, менше, ніж олив'яних вояків, гармат та інших іграшок. Але не ті іграшки мене приваблюють до крамниці. Для мене важливий оксамитний білий ведмедик. Я вже давно з ним познайомився, стоячи біля вітрини крамниці. Він сидів непорушно по той бік шиби, а я приходив до нього на розмову. Він розумів усе, і в нього завжди блищали круглі карі очі.

Я мусів його любити, бо він був білий.

Дощ трохи вщух і тепер уже тільки росив. Калабаньки дрижали від дрібних крапель і замазували відбитки чарівних ліхтарів, що світили жовто-зеленкавим світлом. Я ступав з однієї калабаньки у другу, а черевики тільки — хляп! хляп! Ліхтарі — це мої добрі знайомі. Кожен ліхтар має своє власне ім'я, і всі вони неначе б зачаровані лицарі, що вказують мені шлях до терему. Ось той, що світить яскраво, називається Рододендрон, а той, що так мерех-

тить, — це Парастас; біля палацу Шапокляк, а на розі Залізняка.

Хіба потрібна мені Ганя? Вона ж цих ліхтарів не знає й ніколи не може відповісти на питання, котрий це ліхтар за чергою. Коли, бувало, я питав її про це, вона завжди відвертала голову й рахувала всі ліхтарі від початку вулиці, поки не дорахувалася до вказаного. А я знав їх усіх! Сьомий — це той на лівому боці вулиці, де пекарня і звідки запах свіжоспеченого хліба. Дев'ятий біля палацу, а тринадцятий на розі вулиці Гофмана, де мені треба було повертати наліво. Ганя знала тільки першого, другого й тринадцятого, тобто, Камердинера, Моздіра й Залізняка. Вона навіть не знала, що від десятого (Боберського) починається ряд каштанів!

Я поспішав до “Клініки ляльок”. Моряцька беретка була вже цілком мокра, і биндочки прилипали до шиї. Ще одна вулиця — і я біля крамниці. За виставовою шибою було так, як звичайно: усе лежало, сиділо чи стояло на своєму місці. Ми зустрілися сьогодні знову. Він сидів, як завжди, непорушно, білий, і вітав мене своїми карими очима. Сьогодні я мав про що оповідати. Згадав про “вісім разів вісім”, про Ганю, від якої втік (він знав її теж). Про дощ я не оповідав, бо він це бачив сам. Його шиба була мокра від дощу. Ведмедик

оповідав мені про те, як вояки роблять муштру, коли власник замкне крамницю, про те, як механічний поїзд цілу ніч їздить довкола кімнати. Про ляльок ми не говорили. Вони були для дівчат, ще й до того смішно завертали очима й дурновато посміхалися.

Не знаю, як довго я стояв; може стояв би ще довше, та ось біля мене з'явився якийсь чоловік в чорному пальті, в чорному “габіку” й з білим шаликом на шиї.

— Що ти кажеш? — спитав він.

— Нічого не кажу.

— Ти щось казав!

— Це не до вас.

— Ну, а до кого?

Чоловік був мені нецікавий, навіть осоружний, дарма що так привітно всміхався. Він пербив мені розмову з ведмедиком, на яку я ждав цілий день. І тому я не хотів з ним розмовляти. Але він не вгавав:

— А тобі що тут найбільше подобалось?

— Він.

— Хто він?

— Та білий!

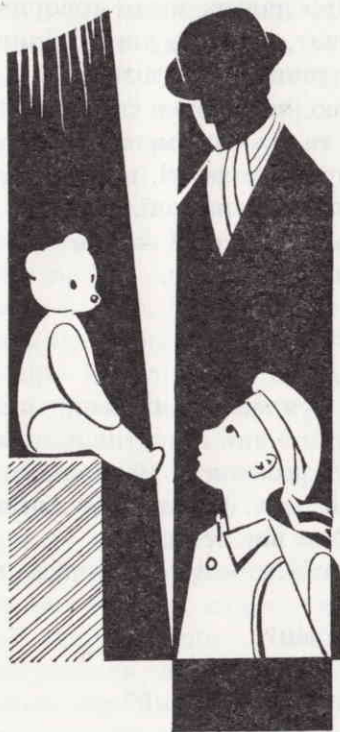
— Білий? Хто білий?

— Та ведмедик.

— А-а, ведмедик. Може, поїзд?

— Ні, білий.

— А-а, білий...

Він ще поглянув на іграшки й увійшов у крамницю. Мені полегшало на серці, але не на довго. Ось внутрішнє матове вікно відкрилося, і в ньому появилася худорлява рука. Вона помаленьку дійшла до голови ведмедика й схопила її. Мій ведмедик зник. Я ждав, поки повернеться, але він не повертався. За хвилину з крамниці вийшов чоловік у чорному пальті. Під пахою в нього великий пакет.

Так, великий пакет, і в ньому мій "білий". Я це відчув. Серце в мене почало стукотіти. Я ще раз поглянув на вітрину: може, рука покладе мого білого! Але його місце було порожне, і та сама худорлява рука розсунула ляльки, щоб закрити порожнє місце. Але вона не закрийє цього місця, бо для мене воно буде порожнє назавжди.

Чорний чоловік перейшов на другий бік вулиці, і я за ним. Мене давить у горлі. Я можу плакати, бо йде дощ і моє обличчя мокре. Ніхто не помітить, що з дощем течуть сльози. Вони зрисують таке саме мереживо, як дощ на шкільних шибках.

Сльози вже течуть, бо в устах солоно. Чому давить мене в горлі, коли сльози течуть з очей. А серце б'ється швидко-швидко...

Я біг вулицями за чоловіком у чорному й гарячково роздумував, як врятувати ведмедика. Може б підставити чоловікові ногу, він упа-

де, а я вхоплю пакет і навітача! Але ні, це була б крадіжка. Я не можу цього зробити. Але чому? Чейже цей чоловік поганий, обманець і злодій. Він забрав у мене те, що я люблю. Навіщо я йому признався? Та я мусів сказати правду, бо я справді люблю ведмедика. Я не міг його купити, бо не маю грошей, а цей обманець має. Він має гроші й має ведмедика, але він цього ведмедика не любить. Він його купив тільки тому, що ведмедик гарний, і тому, що мені подобався.

Я завжди носив з собою невеличку катапульку, з якої стріляв паперовими кульками. Хіба стрілити, та не паперовою кулькою, а камінчиком. Ну, і я стрілив, сховавшись за дерево.

Пам!

Камінчик поціливі у габік, і він трохи зсунувся на чоло. Чоловік обернувся, поглянув на дерево й пішов далі. Я йшов за ним із своїм жалем і мокрим обличчям. Та ось несподівано чоловік зник у великій чорній брамі. Мені треба бігти за ним, може, все ж таки вдасться врятувати...

— А кавалер куди?

До мого обличчя суне великий брудний палець. Я миттю відскочив. Палець належав людині, якої ми, школярі, не терпіли — двірни-

кові будинку. З підвального вікна заскрипів жіночий голос:

— Лови його, лови. Це він завжди дзвонить до брами. Подати тобі палицю?

Двірник метнувся, але... один стрибок — і я вже на вулиці.

Я втратив надію відобрати ведмедика, і відчував великий жаль до моїх ліхтарів, що вони не загородили дороги чоловікові в чорному, до дерев, до дощу і взагалі до всього, що було довкола. Ведмедика вже нема... Куди ж мені тепер іти? Не хочу нікуди йти, хочу сісти. Сідаю на купі цегли, хоч скрізь мокро. Сльози не перестають текти, в устах щораз більше солоно, і важко дихати. Хочеться кричати, але голосно плакати не буду, бо я плачу собі, не комусь. Це багато трудніше плакати тихенько, коли дихати важко. Не тільки беретка й черевики цілком мокрі — дощ добрався вже шиєю до сорочки, і мені холодно. Сидіти вже нічого. Я поплентався, а сумні ліхтарі мовчки відводили мене вулицями додому. З калабаньки в калабаньку я вже не стрибав...

На Пекарській вулиці, біля сьомого ліхтаря, стояла з відкритим ротом... Ганя. Вона аж скрикнула з радості. Почала випитувати: а що, а як? Але я мовчав. Навіщо їй знати, яке в мене горе? Вона оповідала, що мама дуже за мною побивається і вийшла також мене шу-

кати. Мої сестри, Іринка й Оленка, теж у розшуках. І справді: біля тринадцятого ліхтаря стояла мама, і здавалося, що не тільки вона, а й її “цвікер” насуплений. Мама сварилася, бо так воно мусить бути. Казала також, що сестри мене шукають. Ірина стояла на розі вулиці Личаківської, Оленка на Гловінського, мама на Гофмана, а Ганя на Пекарській. Але я був би і без них дійшов додому.

На вулиці Голуба, де я живу, ми з мамою пішли разом, а Ганя побігла сповістити сестер, що мене знайдено.

... Мені було сумно, та не тому, що мама лякала якоюсь карою, а тому, що мене обдурено й украдено те, що я любив. Навіть вигукки — “Рудий” були мені байдужі. Я втратив ведмедика, а він був такий гарний. Білий...

Уже нікому ніколи не скажу правди, коли любитиму, бо вкрадуть. Але завжди казати, що не люблю чоловіків у чорному пальті й з білим шаликом на шії.

ПОЛІНО

Коли на вулицях засвітять ліхтарі — небо чорніє. Воно чорне навіть тоді, коли падає сніг. А сніжинок найбільше біля ліхтарів; вони тут не падають униз, а кружляють довкола світла, наче білі малесенькі нетлі. Сніжинки м'які й холодні — вони хочуть погрітися.

Сніжинки падають і на мене. Я не люблю ловити їх, бо в руці вони болісно корчаться й перетворюються в маносінькі краплинки.

На вулицях уже не видно фіякрів, тільки сани, а коні дзеленькають дзвіночками. Ціле місто дзвонить багатьма-багатьма дзвіночками, і якби не холод, я весь день пробув би надворі.

До школи я вже ходив без Гані. Це я виборював собі в батьків після втечі від неї. Додо-

му я часто вертався з Лесем, що живе недалеко від мене. Лесь любить хвалитися:

— Ти знаєш, Колю, у моєї тітки в Лисичах є кінь Богдана Хмельницького.

— Та хіба це правда?

— Авже ж, такий із золотою гривною.

— О, та це вже мусить бути дуже стара шакапа.

— Ні, ні. Він здоровенний, бо його годують цукром.

— Це вже таки брешеш.

— Ет, нічого ти не знаєш, у моєї тітки всього багато.

— Але палива нема.

— Палива? Ха, ха. Таж у неї палива стільки, що й не зрахуєш.

Гарно мати багато палива. Пам'ятаю, минулої зими мама жалілася, що в нас палива не вистачає. Мама тоді замикала одну кімнату, щоб не топити в ній. Ця кімната звалася "холодна", і пахло в ній яблуками й сіном. Нам було тоді тіснувато, а мама казала, що так воно мусить бути, бо тепер війна. Може, знову буде війна, бо вже сніг падає і холодно так.

— Ти знаєш, Колю, я буду такий дужий, що зможу виривати дерева з корінням. А ти таким не будеш.

— Я також буду.

— Знаєш, Колю, як я буду дужим, то но-

ситиму тебе в торбі.

— Мене в торбі?

— Так, тебе, тільки руда голова виглядатиме.

Я стиснув кулак і замахнувся, щоб ударити Лесь в зуби, але він, відскочивши, повалився на сніг без мого удару.

— Ну й дужий. Сам валишся з ніг.

Лесь мовчав, мабуть, соромно було. Та незабаром почав знову:

— А моя тітка...

— Е, що там твоя тітка. Ось мій дід був інкогніто.

Із здивування Лесь витріщив очі. Я гордовито надув губи.

— Чуєш? Був ін-ког-ні-то.

— А що це таке?

Я не знав теж, що це таке, чув тільки, як батько казав раз мамі, що хтось там приїхав інкогніто. Мама тоді здивувалась і сказала:

— Не може бути!

Значить, це щось надзвичайне, коли мама дивується.

Лесь уже більше не нахвалювався, і ми йшли далі мовчки. Ми совали ногами по пухнастому снігу й робили "рейки".

Уздовж вулиці Пекарської копали якийсь довгий рів. Обабіч рова стояли поруччя з дощок. У рові було чорно, і навіть сніжинки не

розбілили дна. Біля палацу лежали покинуті великі поліна. Тут раніше топили смолу, і поліна залишились покинуті, нікому не потрібні. Мені знову згадалися холодні вечори без палива. У мами тоді було сұмовите обличчя. Не люблю, коли мама сұмує. Мені й сестрам тоді ніяка гра не цікава. Правда, мама тоді частіше гладить нас по головах і цілує в щічки. Це приємно, але хай уже краще не сұмує й не цілує.

Поліно велике. З нього можна нарубати чимало палива. У кімнаті буде тепло. Мама всміхнеться, сестри не лежатимуть у ліжках, а гратимуться ляльками і дивитимуться на мене так, як дивляться на тата.

— Лесю, давай понесемо це поліно додому!

— Та воно зтяжко нам удвох.

— Ні, не зтяжко. Ану попробуємо!

Але Лесь і не слухав. Рисуєчи свої рейки, він пішов далі. Я попробував піднести поліно, але воно цупко держалося землі. Я вдарив кілька разів ногою, і воно порушилось. Лесь вже й не видно, значить, треба братися самому.

Поліно було коструbate й холодне, об нього дерлися мої рукавиці. Все ж мені пощастило піднести його й обняти так, як бнімають великого собаку. Я попробував ступити один крок, не випускаючи поліна — і ось воно по-

сұнулось за мною. Ще один крок, ще два, ще чотири — і поліно сұнеться за мною, рисуєчи на снігу чорну зубату лінію. Можливо, таки дотягну додому. Але це дуже важко: плечі болять, треба буде спочивати. Я випустив поліно з рук, і воно гепнуло на мою ногу. Нога заболіла, та зате їй зразу ж стало тепліше. Мені важко було притягти цю здобич додому. І тут я пригадав собі мамині слова: “Як тобі в чомусь важко — помолися до ангела-хоронителя, він тобі допоможе”. Може, і справді помолитися, і поліно тоді стане легшим?! І я почав: “Ангеле-хоронителю мій, завжди біля мене стій”... Тут я зупинився, забувши, як далі йде молитва. Ні, таки забув. А втім мені не треба, щоб ангел біля мене стояв, мені треба, щоб поміг нести поліно. А може б спробувати помолитися по-своєму, без віршика? І я кажу: Ангеле-хоронителю мій, допоможи нести поліно...”

І я міцно схопив поліно, але воно легшим не стало. Ще кілька кроків, ну, ще трішки, вже близько до моєї вулиці, може там трапиться якийсь знайомий, хто допоможе. Мені дуже болять плечі й умлівають руки. А може б іще раз попросити допомоги в ангела? Я сідаю на поліно й починаю наново свою розмову з ангелом. Та після цього поліно стало ще важчим. Ангел, мабуть, образився, що я його не віршем, а по-своєму просив. Ну, хай, дам собі раду сам,

але йому цього не забуду. Він такий самий, як і Лесь.

Уже одну вулицю пройшов, ось і друга кінчається і ... нарешті наш дім. Ще два поверхи помаленьку сходами вгору, а там — хай усі собі радіють, а я таки негайно впаду на ліжко. Так хочеться теплого ліжка!

Поліно важко стукотить на сходах, і це добре — може, хтось почує і допоможе. Та ніхто не чує. Я хотів би заспівати, щоб хтось таки почув, але дихати мені важко, і голос не виходить. Та ось уже наші двері. Натиснув дзвінок. Чую кроки — це мама. Вона зараз усміхнеться, схопить мене на руки й поцілує.

Рипнули двері, і на порозі мама. Але вона не сміється, навпаки, якось так дивно, суворо дивиться на мене і врешті каже, сплеснувши руками:

— Чи ти здурів?

— Я? Чому?

— Боже, Боже! Що я з тим хлопчиськом маю! Що ж ти мудрого зробив?

Мама взяла мене за комір і повела до кухні. З кімнати повибігали сестри й уже в дверях хором засміялися.

— Ну, чи бачив хто таке? — продовжувала мама. — Що ти зробив?! Подивись на себе!

Хіба я щось погане зробив? Та ні, мама,

мабуть, ще не помітила поліна! Я глянув на себе й побачив, що весь мій плащ засмолений.

— Але війни не буде! — майже скрикнув я.

— Якої війни? Не тороч мені небилець, а то тріпачку почувеш на штанях, тоді й війну побачиш!

І навіщо ще сестри сюди прибігли? Мені печуть очі, і я хочу кричати, бо вони всі ще не знають, що в кімнаті буде тепло. Але, замість того, я тільки глянув на маму з-під лоба й сказав:

— Це твій ангел винен. Ангели ліниві.

Мама насупилась і ступила один крок до мене. Та Ганя схопила мене на руки й понесла в кімнату.

У кімнаті було тепло й привітно. Сестри гралися ляльками. Я кинув на них рукавицями й пішов у свій куток, де мої олив'яні вояки. Не хочу нікого бачити, не хочу вечеряти, не хочу спати! І Ганя залишила мене самого. Не розумію, завіщо мама насварила. Адже плащ гріє тільки мене, а поліно грітиме нас усіх. Ну, і плаща можна пошити, поліна ж ніяк не пошиєш. Мама і сестри — це дівчата, вони носять суконки й тому не знають, як важко нести поліно. От ангел може б поміг, якби він носив не суконку, а штани.

Годинник на стіні цокав золотою тарілкою, як завжди, наче б нічого не трапилось. У пе-

чі горіло, і згори падали в попельник маленькі червоні жаринки, і тут уже погасали. Холодна кімната була відкрита, і звідтіль не пахло ні сіном, ні яблуками.

Почувся дзвінок. Тато! Це напевно він, бо дзвінок пролунав двічі, а це татів знак.

Я чув, як вони обоє з мамою в кухні розмовляли, але важко було зрозуміти слова. Зрозумів тільки мамині слова: "Та це якась несамоविта дитина!" Потім притишений голос тата і мовчанка. А згодом відкрились двері й увійшов тато. Сестри відразу обскочили його й наввипередки почали розказувати, який брудний я прийшов зі школи. Я не підступав до тата. Сидів на п'ятах біля моєї твердині, що її тато для мене зліпив з коробок від сірників, і уставляв уже третій ряд вояків. Батько ввійшов до моєї кімнати.

— Не скажеш татові добрий вечір?

— Добрий вечір, — сказав я якось глухо. Тато підійшов до мене й присів на кріслі.

Не знаю, що думає тато. Він сидить мовчки й непорушно. Не хочу поглянути в його обличчя, бо може він нагадає собі мого осмоленого плаща й також насварить. Та довго так всидіти важко, і я оглянусь.

Тато сидів, сперши руки на коліна. Мені здавалося, що він посміхається.

— Я чув, що ти притягнув поліно?

Я знову глянув на нього, чи була не задуме він щось грізне, але він підняв угору брови й усміхнувся. Мені зразу стало веселіше, і я відповів:

— Так, притягнув і забруднив плаща.

— Гм... А звідки?

— З палацу.

— О, це далеко.

Тато нахилився й майже шепотом сказав:

— Тяжке було, правда?

На голові я почув ласкавий дотик татової руки, такий ніжний, м'який, як дотик лапатих сніжинок. Тато взяв обидві мої долоні у свої довгі пальці й поклав собі на щоки.

— Але більше полін не носи, бо вже війни нема.

“СО ДУХИ”

Маю вже повний зільник — альбом для засушених квітів і листків. Попереднього батько відібрав, ще й насварив. Насправді попередній був гірший, м'якший і менший. Він був рожевенький, з м'якою обкладинкою, а на ньому було написано “Літературно-науковий вістник”. Як тільки батько це побачив, ухопився за голову:

— Ти що вдіяв?

— Зільник, — кажу.

— Бачу, що зільник, але як ти посмів, не спитавшися?

— Його в тій шафі на книжки — найбільше! Півтори полиці!

— До книжок мені не лізь!

Не знаю, чому його це так схвилювало. Їх там найбільше, та ще й ні одна не має ілюс-

трацій. Чого так побиватися? Тепер маю новий, удвічі більший, з твердою обкладинкою і з незадрукованими сторінками.

Сьогодні придуть Славко й Олесь. Ідемо на Личаківський цвинтар по листки.

Нарешті задзвенів дзвінок. Це Славко.

— Хто йде з вами? — питає мама.

— Олесь. (Це брат Славка).

— Підеш?

— Піду, бо мушу.

Внизу при брамі ждав Олесь. Ідемо вулицею Пекарською, де мої знайомі каштани й ліхтарі. З ними тепер не розмовляю, бо вони б сміялися. Проминули Боберського й Горука, а далі вже були неназвані. А ось ми вже близько цвинтаря.

— Не боїшся йти на цвинтар? — питає Олесь.

— А чому б?

— Не боїшся духів?

— А чого б?

— Щоб тебе не чіплялися.

— А чого б мали?

— Е-е-е. Ти не знаєш, що таке духи!

— Знаю. "Со духи праааведних", — заспівав я, як отець Дуткевич.

— Не пици! Ти нічого про них не знаєш. А мій тато вмів їх викликати, й вони совають тарілкою.

— Наша Ганя робить це без духів.

— Що з того? У нас це робить дух, що не має тіла. Він ходить уночі, ввесь білий і лякає людей.

— Чому білий?

— Бо духи мають на собі білі простирала.

— На чому ж ті простирала, коли вони не мають тіла?

— Ет, ти дурний!

— А чому він лякає?

— Бо йому так хочеться!

— Дух не має тіла, але він уміє тим простиралом так повертати, що виглядає, як людина, — це Олесь.

Олесеві можу вірити, бо він в гімназії, але Славко крутить.

Пробігаємо вулицю Петра, й ми вже на цвинтарі. Він такий, як казкове місто з малими палациками та з величезними деревами. Моя голова іноді вище, іноді нижче палациків-гробниць. Є ще звичайні могилки з хрестиками, але найбільше фігур плаксивих янголів.

— У цих могилках і гробницях поховані мерці, — каже Олесь, але я й без нього це знаю.

Збираємо прерізнi листки. Мені хочеться ще й по квітці, бо їх тут багато й вони прекрасні.

— Не бери, бо вночі прийде дух і відбере, — це Славко.

На затінених доріжках цвинтаря немає вже сонячного світла. Воно вже на верхах дерев, і вони набули рудого відтінку. За хвилину й цей колір зникає, і дерева стають чорні, а небо фіолетне.

— Пізно вже, швидко додому! — наказує Олесь.

У жменях повні китиці листків, ми ж обійшли майже цілий цвинтар, є з чим вертатися додому.

— Бачиш, — каже Олесь, — це свіжа гробниця для нового мерця.

Зупинилися й дивимось.

— Мені цікаво, яка вона глибока.

— Лізь і подивися!

— Мені вже не цікаво, — відповідаю.

— Ти боїшся!

— А чого б?

— Щоб не попасти на духа!

— Його там нема!

А Славко шепотом:

— Боїшся, боїшся, боїшся!

— Не боюся.

— То влізь!

Ну, що ж. Я влажу. Обережно сідаю на камені і спускаю ноги вниз. Обертаюся на че-

рево, чіпляюся руками за берег муру і вже звисаю на внутрішній стіні. Голі коліна труть об мур, це трохи боляче, треба спертися носами черевиків. Не доторкаю дна. Значить, гробниця глибша, пускаю руки і я вже внизу. До верха бракує ще на половину руки.

— Олесю, — гукаю. — Така глибока, як ти високий.

А він:

— Заспівай "Со духи праведних!"

Не буду співати, бо Славко сказав, що пищу.

— Подай руку, я вилажу.

Руки ніхто не подає, чую тільки тупіт ніг. Ще раз кличу, але ніхто не відповідає, мабуть тому, що я не заспівав. Вилізу й без їхньої допомоги. Кликати їх нема чого, бо подумують, що боюся. Нічого мені боятися. В гробниці нема простирала, значить, немає духа. Стрибаю вгору, але не попадаю рукою на верх муру. Пробую кілька разів, але нічого не виходить. За кожним разом тільки дряпну собі коліно. Чому коліна не згинаються ще й в другий бік! Було б куди краще. Стрибати передом ніяк не вдається, хіба боком, але розгону тільки на два кроки. Все ж таки мені пощастило вхопитися за верх стіни. Я виліз.

Листочки лежать на камені. Вони шепотіли й пахли ще краще, як раніше. Крутими до-

ріжками йду в бік цвинтарної брами, але чомусь не можу попасти на головну доріжку. Заблудити не можу, бо йду доріжкою, а кожна дорога кудись веде, на те вона й дорога. Не вийду з одного боку, то вийду з другого. Вже таки добре темніє. Коли б тут були мої ліхтарі — вони напевно швидше вивели б мене звідси.

Але ось між деревами миготять ліхтарі. Вони знають, що мені треба звідси вийти. Мені стає легко й радісно, я йду до них. І ось уже видно залізну огорожу. Але куди поділася велика брама? Вона повинна бути ось тут. Вона подалі наліво. Я вже біля неї, але що ж, вона зачинена. Пробратися крізь неї важкувато, вона прикрашена якимось повикручуванням залізям, треба пролізти у вигіднішому місці, найкраще крізь огорожу. Найважливіше, щоб пропхати голову, а решта тіла піде легко. Пропихаю голову...

— Єссусмар'я!

Це скрикнула якась прохожа жінка й швидко побігла, вистукуючи черевиками, як великодні калатало.

Я вже по той бік цвинтаря, а далі довга Пекарська вулиця. Мої знайомі ліхтарі вже моргають до мене, повертаю праворуч, трішки вгору і я вже вдома. Дзвінок — і на порозі мама.

— Ти коли приходиш? Що це ти зробив з черевиками?

Тепер щойно бачу, що нові брунатні черевики мають на носах білі протерті плями. А мама продовжує:

— А вбрання яке! Де ж ти був? Звідки такий брудний узявся?

— З гробу.

За цю правду я дістав по штанях.

— А це за зухвальство! Знімай черевики, помийся і йди в кімнату.

У кімнаті так само, як учора, як позавчора. Як щоденно в цей час. Довкруги стола три сестри над книжками. Знайшовся папір і олівець; роблю собі місце за столом, розсуваючи злегка їхні розставлені книжки.

— Куди пхаєшся! Для такого карлика, як ти, вистачає тільки місця! — Це сказала Любка й показала пальцями стільки, скільки на коробку сірників.

Чому вона таке каже?! Я невеликий ростом, наймолодший із них, але не карлик!

— Що ти рисуєш? — питає Ірина.

— Отця Дугкевича.

— Кого, кого? — перепитує Оленка.

Я вже не повторюю, тільки піднімаю руки вгору й заспіваю: "Со духи прааведних..." Оленка запищала й побігла до мами.

— Він мене лякає духами!

— Якими духами, знову!

— Він рисує отця Дуткевича, — виправдує Ірина.

У Оленки не вийшла скарга, а Любка додала:

— Такий карлик, а скільки через нього крику!

— За “карлика” не піду з тобою до темної кімнати й ніколи не світитиму світла!

З кожною сестрою я виконую ті обов’язки, бо від часу, коли помер професор Верхратський, що жив у камениці напроти нашої, вони боялися темної кімнати.

— Люба! Ти знаєш, для кого я приніс ті листки?

— Відчепися!

— Для пана Верхратського! — показую пальцем поза дсебе на темну кімнату, але Любка вдає, що не бачить. Показую вдруге, утретє, але вона не пищить.

“Карлик” не йде мені з голови. Мене на вулиці часто дразнять з приводу моєї рудої голови. Вже різні назви призбирав, як ось: “рудий гандзель”, “помідор”, “вивірка”, “горить, горить”, “заржавілий”, часто й побитися доводилось. Може б так подразнити її тим самим способом, адже вона теж руда, тож кажу:

— Посунься, руда сово!

— А ти який?

— Я хлопець, мені це не шкодить, ще й до того обстрижений на “нульку” й не видно, а в тебе того рудого пір'я, як у сови!

Любка побігла до мами. Мама щось їй пояснювала, за хвилину вона повернулася й шепотом повторила:

— Карлик!

Шкребуть пера, шелестять сторінки, а слово “карлик” осою кружляє біля моєї голови. Вичікую кімнатної тишини, опісля як не завещу, зриваючися з крісла:

— Ессусмар'я! Верхратський!

Усі за моїм прикладом схопилися з крісел і з несамовитим вереском побігли до мами. На столі було розлите чорнило, роздертий листок книжки й заплямлений зошит Любки.

Допоміг мені покійний Верхратський.

Дай йому, Боже, здоров'я на тому світі!

ВІЗНИК

Вікно не тільки служить для повітря й світла, але також і для розваги. Одною з важливіших розваг — це плювання на капелюхи. Глянеш униз, — а там проходжуються не люди, а самі капелюхи на ногах. Звичайно, ставлю біля себе цитрину і стараюся, щоб плювок попав на саму середину капелюха. Це не легка справа. Треба пристосувати спад плювка до швидкості капелюха, що проходить. Погано, як попадеш перед капелюхом, бо тоді треба швидко покидати вікно, і гра кінчається. Від того часу, як я дістав від мами ляпаса по штанях, я перестав плювати, тим більше, що мама кудись діває цитрину; ну, і плювок потрібно було замінити на квасолу, — тож гра стала не така цікава. Сьогодні не маю успіху. Гарячий день і прохожі позалишали свої капелюхи, а

на відкриті голови квасолі не кидаю. Не цікаво було б сьогодні на вікні, якби у той час не проїжджав вантажний віз із вугіллям до складу палива, що знаходиться на одну вулицю вище. Спочатку було чути вигуки візника, а потім скоро появився віз із вугіллям, запряжений двома широкобедрими великими кінями. Тому, що вулиця під гору, — віз щоразу пристає і візник підкладає під задні колеса поліно. Він щоразу лупцює кінські задки і на їх шерсті зарисовуються довгі пруги. Крім візника, ніхто з прохожих не збирається допомогти втомленим коням попхати воза під гору, тож — одна мить — і я зісковзуюся по поруччі сходів униз до брами. Віз, саме, у той час, пристав і коні важко дихали. Я підбігаю до візника і заявляю, що допоможу.

— Давайте, разом, — кажу йому.

Він поглянув на мене здивовано, а потім посміхнувся і сказав:

— Але впирайся добре ногами, інакше не виїдемо.

Візник ляснув батогом, коні зрушили воза і під'їхали кілька кроків уперед. Я натискаю воза, скільки сили, і мені здається, що кінець вривається мені в рам'я. Знову кілька кроків — і знову зупинка. На скронях у мене вогчє, а далі, відчуваю, як стікає піт. На кожній зупинці візник глядить на мене з привітливою

усмішкою.

Як воно так, то значить, що я йому помічний, — тож з іще більшим завзяттям натискаю воза. Ось уже майже кінчається кострубата дорога, — ще один кам'яний горбок, поворот направо, і віз заїде на місце призначення.

— Ну, а тепер добре попихай, ба затримки не буде. Мусимо без зупинки проїхати цей горбок, бо інакше не доїдемо, віз може покотитися назад. Ну, увага! Разом! — він ляснув батогом і гукнув на коней.

Коні рвонули так, якби знали, що цей горбок мусять перейти без зупинки. Я натиснув воза, скільки мав сили, але хвилинами здавалося, що я не пхаю воза, а віз тягне мене. Швидкість, з якою коні рвонули, була такою несподіваною, що я мусів добре триматися за воза, підбігаючи, щоб не відірватися. З гуркотом в'їхали на подвір'я, і прийшов заслужений відпочинок.

— Ти не відходь, — сказав мені візник, — будеш іще мені потрібний, — тільки висипемо вугілля і дамо коням баламута.*)

Він підважив бічницю воза і посипався вугіль, а за ним хмара чорної пилюки. Я почекав поки коні витягнули воза з купи вугілля і пі-

*) "Баламут" — мішок з вівсом.

шов приглянутися дроворубам, біля яких пахло сухим деревом і живицею.

— Гарно тут? — спитав візник.

— Гарно, пахне живицею.

— Любиш цей запах?

— Люблю.

Він підняв на возі сидження і звідти витягнув, завинуту в полотно, плящину.

— Не тільки коням, але час і нам підкріпитися.

Він узяв мене за руку і повів, як казав, до свого приятеля, під десятий номер вулиці Боніфратрів.

Сходи вели вниз до підвалу, де пахло цвіллю. Біля маленької жарівочки він постукав у двері, які зі скрипом відчинилися.

З кімнати дмужнуло густою парою і запахом мила.

— Гмитер! — врадувано вигукнув господар. — Анно! Гмитер зайшов, кинь ту вонючу білизну.

— Ще маю тільки кольори вкинути і я готова, — обізвалася Анна і вже крізь пару підходила, витираючи об фартух руки.

— А це що за хлопчина? — спитала Анна, вказуючи пальцем на мене.

Візник, що звався Дмитром, тримав мене своїми великими, рапавими долонями.

— А це мій помічник, — і він підняв мою руку вгору.

Господиня підійшла ближче, щоб краще приглянутися, і скрикнула:

— Та це ж Микольцо з другої вулиці! Звідки ж ви його взяли?!

— Не взяв, а він сам зголосився до праці. Якби не він, я б ніколи не довів вугілля.

Дмитро вказав мені на крісло, щоб я сів, і приставив своє крісло біля мого; поставив пляшину на стіл, а господар дому приніс у трьох пальцях три чарки.

— А хіба нас трое? — спитав здивовано Дмитро.

— Не мучте дитини, — відізвалася Анна.

— Яка там дитина! — заперечив Дмитро.

— Якби ви бачили його роботу, не казали б таке. Ставте четверту чарку!

— Та ж я ту дитину знаю! — нетерпляче вияснивала Анна. — Та це ж Микольцо, з-під одинадцятого номера, із другої вулиці.

— Навіть, якби був з-під дванадцятого номера, то буде з нами пити, він тепер наш колега!

Господар поставив четверту чарку й звернувся до Анни:

— А ти б менше говорила і дала на стіл кислі огірочки, бо ж ніхто таких смачних огірочків не вміє квасити.

Анна всміхнулася з вдоволеною соромливістю і, вмить на столі з'явилася повна тарілка кислих огірочків.

По кімнаті кружляла нестерпна сіра пара, а господар наливав чарки.

— То ти, Микольцо, так? — звернувся Дмитро до мене. — Отже, як будеш пити першу чарку, підніми кінець язика, і хай горілка йде до горла двома струмками. Зрозумів?

— Зрозумів, — відповів я і зразу подумав, що однією чаркою не обійдеться. Мені трохи страшно й першої, бо кажуть, що від горілки люди туманіють. Я ще ніколи не мав у роті горілки. Прийдеться сьогодні спробувати, бо, як же відмовитися, як Дмитро каже, що я його колега.

— Ну, дай, Боже! — підняв чарку Дмитро, а за ним і господар з Анною. Я теж підняв чарку й дивився на них. Що вони будуть робити, робитиму і я. Усі цокнулися чарками, і я теж. Дмитро глядів на мене врадувано і мовив:

— А пий так, як я.

Він швидко хильнув, а за ним господар, а далі — Анна, заслонившись ліктем. Я хильнув четвертий. В горлі сильно запекло і я не можу дихнути. В ту мить Дмитро встромив мені в рот огірка.

— Кусай! — проказав він і радісно гепнув мене по плечі. З мого рота вистрибнув на

стіл огірок і покотився Анні на спідницю.

— Ну? Не казав я, що він уже парубок? Він навіть після першої чарки закушувати не хоче. Вип'є другу — закусить. А що, — звернувся до мене, — смакувало?

І що ж йому сказати: що не смакувало, — не личить; що смакувало, — тож побачить, що кажу неправду, бо ж він бачив, як мені забракло віддиху. Тож кажу:

— Ще не розсмакував!

І чого то вони усі так тішаться? Я ж нічого смішного не сказав, — а стільки реготу. В кімнаті було темнувато. Невелике вікно вгорі, що прилягало до вуличного хідника, кидало невеликий струм світла. Хмари пари, що розходилася з великого баняка, виводили біля Анни свій танець, а вона скидалася на янгола, що витає у хмарах.

— Ну, що ж, вдаримо по другій, — це Дмитро.

— Авжеж, що вдаримо.

На столі стояли чотири наповнені чарки. Бачу, що не обійдеться без другої чарки, тож я швиденько захопив огірка.

— На здоров'я, Микольця! — сказав Дмитро й усі знову цокнулися чарками. Хильнули усі, і я з ними.

Знову запекло в горлі і я швидко вкусив огірка. Огірок дещо злагіднив смак на язичі,

але в горлі пекло, ніби хтось устроїв туди жар. Навіщо вони п'ють, коли це таке гидке?!

Дмитро глядів на мене, розкривши в усміщці рота, і блиснув здоровими, жовтими, як кукурудза, зубами.

— Ну, що, смакувала друга чарка? — спитав мене Дмитро. — Але ні ти, ні Анна — третьої не питимете.

— З мене вистачить.

Вони знову зареготали. Дмитро витягнув металеву коробку, наповнену тютюном, і обидва чоловіки скрутили по цигарці й закурили. Синій тютюновий дим почав клубочитися над столом і здавалося, що почалася війна між синім димом і сірою парою. Дмитро і господар опорожнили пляшку, а я тарілку з огірками. Як пляшка опорожніла, Дмитро узяв мене за руку і, попросившись з господарями, ми вийшли.

— Підвезу тебе під хату, — сказав Дмитро.

— Немає куди підвозити, зайду сам, це ж близенько, тільки кілька камениць.

— Ні, я тебе завезу.

Він підняв мене на руки й посадив на козел. Після диму й пари, я глибоко дихнув, втягаючи запах живиці.

— Живиця краще пахне, як горілка, — кажу.

— Гей, ти! — звернувся він до дроворуба, — дай хлопцеві в'язку смоляків.

Віз рушив, під пахвою в мене в'язка пахучих смоляків. На возі трусило несамовито й мені здавалося, що усі кислі огірки в моєму шлунку починають бунт. Але це не тривало довго, бо, на щастя, дорога була коротка.

Віз пристав. Дмитро зняв мене з козла і якусь хвилину потримав у повітрі, над своєю головою, а далі поставив на землю і великою шорсткою рукою погладив мене по голові.

— Бувай здоров, Микольцю, за тиждень буду тут знову.

Ідучи сходами вгору, мені здалося, що сходи стали вищі й не такі рівні, як звичайно. Мама страшенно здивувалася, побачивши мене зі смоляками.

— Що з тобою сталося? Брудний, як коминяр! А як страшенно чути від тебе часником! Де ж ти дівався?

Втомлений, я сів на крісло, тримаючи на колінах смоляки. Мама сіла напроти мене і якось стурбовано гляділа.

— Я помагав попихати воза з вугіллям до складу палива, а по якійсь хвилині додав:

— Гарно бути візником, таким сильним, із великими руками.

Мама хвилину посиділа, споглядаючи якось

сумовито, а далі взяла мене за руку й повела до дзеркала.

— Поглянь на себе.

Я побачив себе, що справді не був схожий на мене. Глянув на маму й промовив:

— Думаю, що візником не буду.

ДВІ ЗАРАЗИ

Місяць вересень — це час розгри за чашу нашої вулиці. Насправді, чаші немає, вона тільки в уяві, але так воно звучить краще й поважніше. Ось, наприклад, мама питає: “Куди виходиш?” — відповідаю: “Йду на розгру за чашу”. Мама здивовано погляне, здвигне раменами і скаже:

- За чашу?
- За чашу!
- Ти береш участь?
- Авжеж!
- Хай буде, йди!

Чаша звучить поважно. Без того слова могла б мама не пустити на вулицю.

Сьогодні йдуть розгри, мама дозволяє, але зауважує, щоб за годину повернувся, бож приїде тітка Амалія.

Не люблю, коли приходить тітка Амалія. Завжди вихваляється своїми синами, усі вони надзвичайно здібні, усі вони надзвичайно слухняні, усі мають надзвичайні оцінки в школі.

Бувало, при тітці спитаю в мами дозволу вийти на вулицю, бо домовилися з Іванком і Маріяном, тітка зразу ж включається в розмову з зауваженням:

— Дувує мене, що дозволяєш йому забавлятися на вулиці. Мій Генцьо не любить вуличних забав.

Я відповідаю за маму:

— А мій Микольцьо любить.

Мабуть було нечемно так відповісти, бо мама насупила брови, а тітка холодно глянула і випросталася на кріслі, як манекен.

Сьогодні знову буде городити про Генця, Ромця, Олеся, Влодзя і дочку Галюсю.

Признаюся, що не люблю тітки Амалії.

Сьогодні, діставши дозвіл у мами, я, вхопивши “шматянку”, вже зсовуюся по поруччі сходів униз до брами.

Але ви не знаєте, що це “шматянка”! Це м'яч, пошитий з полотна. У мене він найкращий на вулиці і тому визнаний “комісією” для змагань за чашу. Пошила його сестра Оленка. В неї залишився тісно намотаний клубок вовни для плетення величиною тенісового м'яча, вона його обшила тісно полотном і він від-

бивається куди краще, як той м'яч, що зі шматками полотна всередині. Гумового не вживаємо, бо відбивається від землі зависоко і ним можна побити вікна. "Шматянка" певніша. Гра полягає в тому, щоб на десять стрілів дати найбільше голів. Визначається дві брамки, звичайно, шапками, на які кладеться камінь, щоб їх вітер не поніс.

На вулиці вже чекали усі змагуні: їх було п'ять. Якись зніяковілі й мовчазні.

— Що сталося? — питаю.

— Гжегожова!

Це двірничка з номера дев'ятого: буркотлива старша жінка, що не визнає ніяких вуличних змагань. Вона може вхопити м'яча — і пропали змагання за чашу.

— Треба якось її збутися! — кажу.

— Але як?

Довго йшли наради над пляном, і час мого годинного дозволу корчився, як сало на сковороді.

Гжегожова сиділа непорушно на порозі брами до будинку і вперто дивилася на нашу групу, ніби підозривала якоїсь затії.

Після короткої наради мені припало збути двірничку. Граючись м'ячем, я підходжу прямо до неї.

— Пані Гжегожова, вам не холодно сидіти на камені?

— А тобі яке діло?! Тримайся своїх колег!

— Чому я маю їх триматися, коли вони не хочуть грати в “брамки”.

— І добре роблять — це чортова видумка!

— Не тому, тільки от, — і показую м'яча, — той м'яч!

— Ні до чого?

— Навпаки, м'який і високо не відбивається, саме добрий, тільки не хочуть заразитися!

Вона здивовано глянула на мене.

— Якою холерою знову?!

— Може холерою, хто його знає?

— Не розумію!

— Справа така: сьогодні нас відпустили зі школи додому раніше, як звичайно, бо захворів мій товариш в клясі і його забрала каретка швидкої допомоги. Як його забирали з кляси, він подарував мені цього м'яча. Ніякої холери цей м'яч немає, а, якщо має, то її можна витрясти, обтовкуючи м'яч по землі.

— Попробуйте, — кажу їй і подаю м'яча.

Вона відхилилась, як від чогось нечистого.

— Кидай собі самий і не коло моєї брами. Мало тобі місця на вулиці!

Вона поволі піднялась і увійшла в будинок.

Хлопці дуже здивувались, як то я збұвся Гжегожової. Треба було переповісти цілу мою

розмову з нею і радості не було кінця.

— Зараза! — вдоволено сказав Іванко.

Здалося нам, що вулиця стала справжнім грищем. Поставлено “брамки” і почалася гра. Гжегожова навіть примкнула вікна, мабуть боялася, щоб м'яч не влетів до її кімнати.

І почалися змагання за чашу. Я витягнув число “3”, себто моя гра третя з черги.

Тільки но встиг закінчити одні змагання, як у вікні появилася мамина голова.

— Миколо! Час минув, пора нагору.

Не допомогли торги, що відбувалися на віддалі двох поверхів і напевно всі сусіди довідалися цілу історію тітчиного приходу, бож торг відбувався доволі голосно, ба, навіть про “Генця і Ромця” була мова. Торг вийшов у мою некористь і треба було таки покинути грище. Вдома торг продовжувався. Хоч ніякої надії на мій виграш не було, але все ж таки треба було виявити невдоволення з приводу програної вальквером*) і через те, що мусів стати жертвою незлюбленої тітки Амалії.

— Поглянь до дзеркала, як ти виглядаєш! — це мамині аргументи, — Які брудні руки, а шия яка, а одяг який!

*) “Вальквер” — так вимовляли у Львові хлопчани англійський спортовий термін “Walk over”.

— Це з робінзонади.**)

— Яка там робінзонада, це вуличний порошок!

Мама того не розуміє, що піт на шиї треба стерти рукою. І звідки ж узяти чистих рук, як треба часто кидатися на землю.

І почалася зміна бруду на чистоту: миття рук, шиї, ушей, зубів і чищення одягу. Мої терпіння після кожних змагань були однакові. Найбільше мене болить, що я це роблю з приводу гостини тітки.

— А я сьогодні не буду цілувати їй руку!

— Це не гарно, — каже мама, — так воно вже водиться.

— Що з того, що водиться, — це звичайний фальш. Як вона прийде, я буду зайнятий книжкою. Так “ніби”!

— А хіба це не буде фальш?

— Ну, то я буду справді читати!

— Але привітатися мусиш!

— А махнути рукою не вистачить?

— Що з тобою! Що за вигадки!

— Але “цілую ручки” не скажу. А сказати: “О! тітка!” не вистачить?

Мама нічого не відповіла, повернулася й

***) “Робінзонада” — стиль у ловленні м'яча. Назва походить від відомого тоді воротаря Робінзона.

вийшла, ніби не чула, вона мабуть також не долюбляє тітки, тільки не хоче признатися.

— Коли ж вона прийде? — питаю нетерпеливим голосом.

— Ось-ось, повинна бути. Прийде разом з татом.

У безчинному вичікуванні у мене повільно множиться лють. Іще зміг би заграти хоч одну гру, але цей непотрібний поспіх знівечив мої змагання. Сестри гүторять між собою, як звичайно, безпереривно, й час-від-часу в мої уші вдираються слова: “тітка Малюня”. Мені забавою того солодкавого слова “Малюня”, мені не хочеться цього чути. Мій гнів піднімається вгору, як кип'яче молоко, і я в люті випаляю:

— Яка там Малюня?! Зараза!

— Що ти сказав? — питає Любка.

— А ти не чула?

— Ти сказав “зараза”?

— Значить ти чула, то чого ж допитуєшся?

Суперечка з Любкою закінчилася, бо саме задзвонив у дверях дзвінок і сестри метнулися до сіней зустрічати тітку Амалію.

Прийшов тато, але тітки немає.

— Де ж Амалія? — питає мама.

— Не прийде. Перешкоджена.

— Чудово! — вигукнув я на весь голос й усі здивовано глянули на мене. Щоб не да-

вати пояснень, я “змиваюся” в іншу кімнату.

Не люблю голословних людей. В мене тітка Амалія, між ними, на першому місці. І скільки поганих наслідків з тієї голословності. Не досить, що програв змагання за чашу вальковером, ще й до того стою посеред кімнати, як блазень з чистою шиєю.

РІКІ-ТІКІ-ТАВІ

Хочу бути сильним, щоб на вулиці мене всі боялися. А найголовніше, щоб боявся Дида. Це син шевця з вулиці Гофмана і біля його будинку мушу щоденно проходити. Він старший за мене й вищий. Минулого тижня жалілася Оленка, що дістала від нього “копняка” з вигуком “кабан”.*) Казала вона:

— Десь інші дівчата мають братів і не бояться ходити вулицею, бо є кому заступитися, а в нас той брат не досить що наймолодший, ще й росту йому Бог не дав.

Їй легко це казати, але куди мені до Диди! Недавно, як бабахнув мене під груди з окликом “кабан”, то мені відобрало на якийсь час мову і не міг зловити повітря.

*) Польська зневажлива назва на українців.

— Пожди, хай трохи виросту, то віддам! кажу Оленці.

— Поки ти виростеш, я мозолі на задку дістану.

— Видержи!

Мені соромно за всі копняки і я хочу бути дужий. Дида мені не сходить з пам'яті. При обіді, при науці я бачу його противне обличчя.

— Його навіть в зуби важко вдарити, бо в нього підборіддя сходиться із шиєю, — виправдуюся перед Оленкою.

— Треба вміти, каже вона, — і треба навчитися!

— Оленко! Будь Дида, а я буду я. Ти його зросту.

— Нема дурних, учися на Диді!

Дні стають сумніші й довші. Я щоденно передумую, як стати дужим, але з передумування нічого не виходить. Єдина надія в Славкові, що живе поверх нижче. Ми маємо таємний телефон, яким порозуміваємося. Я вам зраджу таємницю нашого телефону. Дзвінок заступає щітка. Спершу треба тричі вдарити кінцем дрючка об підлогу. Почувши стукіт, Славко вдаряє щіткою тричі в стелю і тоді йдемо до водопроводу. Говоримо до водопровідної мушлі. Голоси, щоправда, виходять приглушені, але зрозуміти можна. Щоб розмовляти без свідків, гукається: "Вийди на сходи" і

на сходах іде таємна розмова.

— Славку, — кажу, — я хочу вміти битися!

— Ну, то бийся!

— Але з тобою!

Він поглянув з посмішкою на мене. Адже він трохи старший.

— Не можеш собі знайти когось меншого?

— Ні, я хочу більшого.

— Щоб добре набрати?

— Ні, щоб навчитися.

Щоденно йде наука — і мені вже важко дорахуватися синяків.

— Може, вже вистачить з тебе тієї науки?

— Хіба я знаю?

— Пробуй Диду!

Не даю відповіді, бо Диди таки боюся.

— Чуєш, пробуй Диду!

— Хіба я вже можу?

— Пробувати завжди можеш. Тільки не бійся! Як тільки боятимешся — програєш.

— Як це зробити, щоб не боятися?

— Чого боятися, коли ти його поб'єш!

— Кажеш?

— Так, тільки не бійся!

Щоденно в уяві б'ю Диду. Б'ю Диду вже другий тиждень, з вечора, як засинаю, удень

після обіду, в кожну вільну хвилину. І як гарно мені йде. Кидаю ним, як пір'інкою, кручу руки, заставляю його цілувати ліхтар. А він проситься, що вже ніколи не чіплятиме Оленки. Він стоїть на колінах і просить: "Не буду, не буду, не буду". Беру його за обшивку та штани і вкидаю в браму.

— Ти чого так усміхаєшся? — питає Оленка.

— Ой, дістане від мене Дида, дістане!

— Не нахваляйся, бо він з тебе пропелера зробить!

— Побачиш.

Після телефону я знову на сходах.

— Славку, я вже не боюся!

— Як так, то йди на вулицю Гофмана.

— Мені треба свідка, бо ніхто не повірить.

— Піду з тобою.

— Він тебе побачить і змиється.

— Сховаюся за браму.

— А, може б так завтра?

— Ти боїшся.

Звідки він знає, що боюся? Я справді маю ще дещо робити.

Проходить день за днем і мені навіть здається, що я вже Диду побив. Я вже менше про нього думаю, а іноді забуваю про його існування.

— Оленко! Ходім на вулицю Пекарську по каштани!

— Не хочу, там кружляє Дида.

— Ходи, не бійся!

— Відважний мені знайшовся!

— Ходи, не бійся, його там немає.

Намовити було важко, але вкінці ми таки вийшли. Вулицею Гофмана прямуємо до Пекарської.

— Бачиш, я казала, що буде Дида!

Справді, на розі вулиць Гофмана й Пекарської стояв набундючений, мов індик, Дида. Повертатися було ніяково, тим більше, що я вже мав уявну практику з ним.

— Тільки не бійся, — кажу Оленці, хоч насправді наказую самому собі. "Чого боятися, коли ти його поб'єш", пригадуються слова Славка, а далі — "Тільки боятимешся, програєш". Мені здається, що не боюся, але чомусь у грудях серце м'ячиком скаче.

— Ти знаєш, Оленко, я його цілковито не боюся. Але зате таки добре сердитий.

— Буде кампа?

— Буде.

На хвилину мені здалося, що в Оленки заіскрилися очі й появилася усмішка вдоволення.

— Ти напевно не боїшся? — допитувала.

— Казав тобі, що ні!

Віддаль між нами й Дидою зменшувалася, і він уже нас помітив, бо повернувся у нашу сторону й рушив назустріч повільним певним кроком.

— Як буде кампа, не стій, Оленко, близько, бо знехотя можеш “обірвати”, ну й перешкоджатимеш.

Швидко зменшується віддаль і в мене росте лють. Хочеться, щоб це сталося швидше, щоб мене не покинув той запал, що його я мав в уяві. Страх кудись подівся, серце м'ячком не скаче, родиться сильне бажання бійки. Вже кілька кроків і ось Дида з кривою усмішкою, заступив дорогу. Стоїмо напроти себе кілька секунд. Значев'я приступаю однією ногою носок його черевика і в ту ж саму мить вдаряю в його кроляче підборіддя. Дида напевно не сподівався від мене атаки. Удар з приступленою ногою захитав його рівновагу і він, спершись одною рукою на тротуар, пішов у присіди. Нагода бити по зубах була незвичайна; не даю йому підняти, б'ю безпощадно правим кулаком і лівою долонею. Мене огортає якась незвичайна радість, мені хочеться сміятись, і удари стають швидші й цільніші. Дида, обороняючись однією рукою, ніяк не може підняти з тротуару, вичікує мабуть моменту, коли зупинюся, але того моменту немає.

Чим більше б'ю з успіхом, тим більше маю бажання бійки. Моментами приходить думка, щоб допомогти йому піднятися й почати наново. Оленка підстибуючи плече в долоні й до такту викрикує: "Рікі-Тікі-Таві!", "Рікі-Тікі-Таві"! Дида покидає оборонну позицію і старається вхопити мене за ноги, наблизивши шию. Я вдавив його боком долоні по карку й він простягнувся черевом на тротуарі. Швидко схопився і рвонув. Ще раз мені пощастило приступити зап'яток і після другого упадку пішов на втікача. Бігти за ним непотрібно, бо він біжить швидше за мене. Оленчине "Рікі-Тікі-Таві" сповільнюється. Мене огортає якась неописана радість, хочеться кричати. Оленка роззявила рота в радісній усмішці й повільно докінчувала своє "Рікі-Тікі-Таві".

Додому йдемо мовчки й забули про каштани. Вона щоразу споглядає і посміхається. Мені здається, що радість, наче футбольна "душа", роздувається в моїх грудях. Вулиця Гофмана вже належить до мене.

"ГЕНЗЕЛЬ УНД ГРЕТЕЛЬ"

Кожний вечір у нас, удома, майже без змін. Усі ми, діти, за круглим столом приготуємо шкільні завдання. Найголосніша із нас — це Любка. Вона, звичайно, вчиться голосно і заважає іншим. Сьогодні вона вивчає німецького вірша. Уже вдесьте читає рядок:

"Wer reitet so spät durch Wald und Wind"...

Мені вже того досить. Не можу дочекатися, хто саме їде, тож з нетерплячки вигукую:

— Ну! Доки будеш питати! Кажі, хто їде!

— Не перешкоджай!

— Думай трохи, а то здурію від твоєї науки.

— Мамо! Той смаркач не дає мені вчитися!

— Що з вами, діти! — обзивається мама, а до мене, — Не докучай, хай вчиться!

— Вона їде і їде, і кінця нема. Я б уже

за той час до Винників доїхав! Ну, кажи, врешті, хто їде!

— Не будеш знати!

Далі Любка почала вивчати вірша шепотом. У кімнаті стало тихіше. Це добре, бо ніхто нікому не перешкоджає. Погано тільки, що не знаю, хто це їде. Але, як прийде батько, спитаю. Моя розмова з батьком завжди, без змін, на тему школи. Щоденно, він ставить мені ті самі питання, а я, щоденно, даю йому ті самі відповіді. Сьогодні треба буде спитати про того їздця, що вивчає Любка.

Кімната скидається на скриню, наповнену по береги шепотом. Здається, що немає місця на дихання. Треба перебити цю мовчазну атмосферу, бо думки кудись діваються і ховаються між рядками книжки. Я дихнув так голосно, як дроворуб.

— А тобі що так тяжко? — питає Оленка.

— Забагато нас у кімнаті, дихати важко. Гей, Любло, може б ти так виїхала зі своїм віршем до другої кімнати!

Любка не відповідає, тільки продовжує вірша голосніше:

“Das ist der Vater mit seinem Kind”...

— Ну, врешті, вже знаємо, хто їде?! — і далі я заспівав відому гагілку:

— Їде, їде Зельман, їде, їде його брат!..

По моїй гагілці, вже не тільки Любка про-

тестувала, але до неї долучилася Іренка з Оленкою.

— Гей, гей! Може б ти так почекав зі спіном до Великодня! — це Оленка.

Конфлікт із сестрами закінчився тим, що мама призначила для моєї науки другу кімнату. Нічого мені більше не залишалось, як вивчати по-німецькому напам'ять казку “Гензель унд Гретель”. Правда, батько казку дещо скоротив. Нічого не допомогли мої зауваження, що казка для малих дітей. Батько заявив, що тут справа не в тематиці, а в опануванні німецької мови і додав, що цим своїм поступком я ще й справлю вчителю велику приємність. Мені справді жалко мого вчителя німецької мови. Не дав йому Бог вроди: від народження має викривлені губи. Мабуть, в дитинстві його дражнили вуличники з приводу його кривих губ, як і мене дражнять з приводу мого рудого волосся. Ну, що ж, зроблю йому приємність. Та все ж мені було себе жалко. Якби ж казка була шкільним завданням, але батько придумав, щоб я її вивчив для “власної пильності”. У мене надобов'язкової пильності немає. Куди б краще було прочитати Джека Лондона. Слід було б придумати щось для виправдання, бо сьогодні ніяк мені не йде до голови “Гензель унд Гретель”. У кімнаті тихо, тільки чується тикання стінного годинни-

ка. Навіть такий невинний механізм годинника може часом зродити блискучу думку. Вибігаю з кімнати з вигуком:

— Не можу вчитися!

— Чому саме? — питає мама.

— Годинник загалосно тикає!

Мама з недовір'ям поглянула на мене й відповіла:

— Плетеш теревені. Що б там не було, мушиш приготувати домашнє завдання, не підеш до школи не приготований.

— Це не на завтра, ще маю часу доволі!

— Справді не на завтра?

— Справді!

— Ну, то роби, що хочеш!

Нарешті, мама зрозуміла, чому то годинник заголосно тикав.

От я вже і вільний від науки, але почуваюся розгублено, чи братися до читання Джека Лондона, чи до олівця, чи починати розмову з сестрами, що звучить доволі поважно. Насправді, розмова з сестрами ніколи не мала поважного спрямування. Звичайно, це було дражнення їх, бо я ж хлопець, а вони дівчата, ну, і їхнє "старшівання" мені надокучило, тож, безумовно, щоб не лишатись у боргу, треба їх винагородити відплатою. Уже так склалося, що я найбільше був заборгований Любці. Спершись на дві долоні, вперто дивлюся на

Любку і шукаю зачіпної точки. Нічого не приходить на думку. Може б так почати від Ірени, або Оленки, але, як рятунок, обзивається сама ціль, а саме, Любка.

— Ти чого так вилупив баньки?

Нічого не відповідаю і мабуть посміхнувся, радий, що вона почала розмову, а не я.

— Ну, чого, питаю?

— Ти дуже цікава? Як питаєш іще кількє разів, то може відповім.

Але вона далі не питає і мій маневр немає успіху. Може це й добре, бо я й справді не маю ніякої відповіді. Але ж розпочате діло треба якось довести до кінця.

Сиджу далі, підперши підборіддя. Ніяка ідея не приходить до голови і я, так собі, ніби знехотя, кажу:

— А то буде сміху!

— Якого сміху? — зацікавилась Оленка.

— Якщо я скажу, чому дивлюся на Любку.

— Чому дивишся? І що є тут смішного?

— Бо і ти не знаєш.

Вона хвилину помовчала. Мабуть оволоділа таки нею цікавість, бо дала знак очима, щоб я пішов до другої кімнати. Ну, що ж, я пішов, — а за мною — Оленка.

— Ну, кажи, з чого то буде стільки сміху?

— Хіба я знаю? От, кажу тільки, щоб за-

цікавити.

- Ти щось знаєш? Кажу, і то вже!
- Кажу тобі, що не знаю!
- Ти чого її дражниш!
- А навіщо вона мене смаркачем обзиває!
- Оленка голосно розсміялась.
- І це все!
- Хіба це не вистачає?
- На мою думку, ні.

Ми повернулися до кімнати. На Любчиному обличчі відбилася неспокійна цікавість.

- Що там так було весело?
- Не будеш казати йому смаркач, то може довідаєшся, — сказала Оленка.

Ніхто нічого не допитувався далі і на довгий час у мене з Любкою запанувало перемир'я.

Дні минали і в моїй голові повільно закарбувався текст “Гензель унд Гретель”.

— Я вже готовий, — кажу батькові.

Після перевірки я дістав дозвіл зголосити “Гензель унд Гретель” у школі, як приватну лектуру.

Сьогодні в школі проходжуюся по клясі, мов павич. Товаришам заповідаю, що дістаю з німецької “дуже добре”. Вони сумніваються, тож пропоную заклад на 20 грошів. Адам і Юрко зразу ж пристали на те, а я вже рахую, що тільки 10 грошів бракуватиме на квиток у кіно.

— Хто ще йде в заклад?! — питаю, але охочих більше немає.

— Ну, добийте ще по п'ять грошів, то буде на кіно, — кажу Юркові й Адамові.

Добили.

Ось і лекція німецького. Вчитель щось записав у своєму записнику, глянув на клясу, вклав олівець між нижньою губою й підборіддям і кивнув мені пальцем.

— Ну, хлопчику, почуємо твою розповідь про “Гензель унд Гретель”, — він підійшов до першої лавки, відсунув учня на бік і сів на лавку передом до кляси. Повернув мене обличчям до кляси, спер руку на моє рам'я і дав знак, щоб починати.

Починаю, зосередивши всю увагу на вивчений текст. Не бачу, що діється в клясі, не бачу товаришів, мій зір спрямований кудись у невідоме, в пам'яті зринає записаний текст і здається мені, що читаю рядок за рядком. Вчитель часом перебиває і ставить побічні питання, щоб перевірити, чи справді я це розумію, чи тільки вивчив напам'ять. Мої відповіді виходять правильно й учитель, час-від-часу, для заохоти, повторює: “Sehr gut”.

Очевидна його прихильність до мене за вивчену лекцію проявляється гладженням мене по голові. Але не тільки те: він гладить мене по підборідді. Його пальці жовті від цигарок

і від них іде нестерпний запах нікотини. Мене починає душити в горлі, а кашлянути немає як, бо ж кашлянну йому прямо в долоню. Говорити щораз стає важче. Щоб не допускати прикрого запаху до носа, слід прикрити носову дірку з боку вчителєвих пальців. Єдиний спосіб: перекривити губи набік, а, тим самим, носова дірка закриється і прикрий запах не доходить. Викривлюю губи набік і запах зникає. Говорити скривленими губами не легко і голос стає, ніби не мій. Товаришам це мабуть припало до вподоби, бо їхній сміх доходить до моїх ушей. Уже недалеко до кінця. Якби швидше скінчити. Збоку бачу, що обличчя учителя глядить на мої викривлені губи. Раптом біля вуха заgrimіло:

— Марш, лямпарте, на місце!

— Чому? — питаю.

— Марш! — ще раз заgrimів учитель.

Ну, що ж, до мого місця недалеко — тільки два кроки, то ж я вже на своїй лавці.

— Чого ж він мене погнав? — питаю Адама.

— А ти навіщо його перекривляв!

— Нічого подібного! Якби тобі він їздив смердючими нікотиною пальцями по обличчі, — ти б теж закривав дірки носа.

— Він мабуть думав, що ти перекривляєш його! Ну, й ми теж так думали.

Вчитель щось бурмоче, але я не прислуховуюся. Гидка нікотина знівечила мій нелегкий успіх.

Сумно проходила година і здавалося, що дзвінок не дзвонитиме. На перерві підійшов Юрко з витягнутою долонею.

— Двадцять п'ять грошів!

— У мене він виграв! — відповів йому Адам.

— Як це? — здивувався Юрко.

— Ми не заложилися за носа, але за текст, — і він відсунув долоню Юрка, як відсуваєть-ся хвіртку.

Від сьогодні не буду вчитися для приенос-ті вчителів, буду вчитися для себе.

УЛЯНА

$$5a^2 + b^2 - x = 2x \dots$$

Уляна має голубі очі й волосся чорне, як добре вичищені черевики.

Годинник тикає і тикає.

$$3a^2 - x \dots$$

Мені важко буде докінчити сьогоднішню задачу. Засіяний математичними знаками зошит сіріє, кудись врешті розпливаються знаки, і на столі залишається білий екран. На ньому голівка Уляни.

Сонце розкидає по стіні оранжеві плями — зближається вечір.

Біля голівки Уляни тепер інженер Яровий. І чого це він у Корецьких так присікався до мене?

$$-b + a^2.$$

Батько каже, що це було нечемно питати його, чи він Уляні дядько. Хіба ж я міг зна-

ти, що він наречений? Зрештою, у тому чорному пальті з білим шаликом він і справді виглядав на дядька Уляни. Їй же всього сімнадцять років.

На екрані знову тільки Уляна. Сьогодні з задачі не вийде нічого. Краще пройтися.

Виходжу...

Дерева каштанів не то зелені, не то жовті. Перші пожовклі листки, що їх вітер мете вулицями, ховаються біля берегів тротуарів, як залякані мишенята. Від дерев вітер наносить п'янкий запах терпкого перезрівання.

Ліхтарі завжди ті самі.

Уляна була вчора у чорному. Їй найкраще в чорному, тоді її постать здається стрункіша. Та яке мені діло до її постаті? Мені треба дивитися на очі, бо в очах, кажуть, видно душу. Ну, що ж, я часто дивився на її очі, але крім голубих коліщат з чорною віссю, не бачив більш нічого. Інша справа — уста. Дивлячись на них, я відчуваю щось таке, чого не можу з'ясувати.

Люблю її уста. Коли вони злегенька розхилиються, у мене починає швидше стукотіти серце, легені дихають глибше і дрижать руки. У такі хвилини звичайно граюся пальцями, щоб не було помітно, але Уляна тоді посміхається куточками губ і питає: — Ти схвилюваний?

Боюся того питання, бо саме тоді починаю справді хвилюватися й шукую приводу, щоб від неї відв'язатися, а відійшовши, серджусь на себе, що втратив її близькість.

Біля крамниці з квітами зупиняюся, як звичайно. Люблю квіти. Сьогодні змінено вітрину. Найбільше хризантем — це ж осінь. Нагадався мені уривок листа Уляни з Ворохти: "... китицю польових квітів хотіла б тобі принести, як спомин літа, що відходить..."

Уляна сентиментальна. Це переходить і на мене. Мені хочеться купити дві червоні рожі. Глянув у калитку, чи вистачить грошей. Вистачило, тож я купив. Завтра не піду в кіно, зате на моєму столику стоятимуть квіти. Це будуть — Уляна і я.

Чому саме сьогодні вирішив пройтися біля будинку, де живе Уляна? Навіть зупинився біля тієї великої брами з залізним, дивовижно покрученим орнаментом. Напевно прохожі дивуються, чого стовбичу біля цього будинку. Уже йду сходами вгору, але на першому поверсі завертаю назад. У мене в руках квіти — це дуже банально. Вибігши з будинку, наткнувся на якусь старшу жінку й галянтно подав їй ті нещасні рожі.

— Це для вас, пані.

На мить я зауважив променіюче здивоване обличчя, але я вже знову у брамі і, пере-

ступаючи по два східці, біжу нагору.

Що я скажу їй, яку причину моїх відвідин? Треба було б щось придумати, але придумувати вже пізно, і вирішивши прийняти, традиційне “якось то воно буде”, я подзвонив. Зразу ж після дзвінка моя віра в “якось то буде” зчезла. Ще можна втекти від дверей, але... ось уже пізно. Двері відчиняються, і на порозі стоїть Уляна.

— Микола! — привітала радісно.

У скронях у мене стукоче, язика в роті немає взагалі. Передо мною Уляна з душею в очах і з чимсь незбагненим на устах.

— Ну, чого ж стоїш? Заходь!

Їй легко сказати “заходь”, але мені важко ступити один крок вперед. Ноги стали м'які, мов з флянелі, і здається мені, що трепет мого серця видно крізь пальто. Уляна бере за руку, і я переступаю поріг. У цьому винен $5a^2 + v^2 - x$. Я не промовив ще ні слова.

— Що з тобою, Микола? Щось трапилось?

Хотів уже будь-що сказати, але її завваження прибило мене цілком. Вихопити у неї пальто й вибігти геть! Але на це я не міг відважитись, тож тільки промимрив щось і мені стало легше. Поріг з сіней у кімнату переступив уже без биття серця, і ноги відчували існування м'язів і костей.

Так, я в Уляни. І як це я здобувся на та-

ке “геройство”? Ну, але що ж далі? Так напевно почуває себе на сцені актор, не вивчивши, як слід, ролі. Ех, дайте мені хоч поганенького режисера, бо ті нещасні руки плутаються ні туди, ні сюди — не знаю, куди їх дівати. Раз у кишені, то знову на підборідді, а далі на поруччі крісла і знову в кишені. Одне тільки знаю, що Уляна і я — одні в кімнаті. Не розумію одначе, чому на самоті з Уляною почуваюся так розгублено.

Уляна сідає в шкурятяний фотель, граючись довгим намистом штучних перел. Ноги, що виступають на передньому пляні, щільно одна біля одної, нагадують своєю формою дві пляшки рейнського вина, обернуті шийками вниз. Не знаю, чому я встав з крісла й не то проходжувався, не то шукав чогось. Раз-у-раз торкався якихось фігурок з терракоти, то вигляджував зморшки на скатертині. Підходив до піаніна й переглядав ноти. Це маневрування не припиняло ні в чому розмови з Уляною, хоч ця наша розмова аж ніяк не була цікавою. Одним пальцем вистукую на піаніні відому арію з “Паяців” Леонкавалльо.

— Що це в тебе такий мінорний настрій, Микола? Чому саме цю арію?

— Чому саме цю? Не знаю, якось воно так вийшло без надуми.

Я ж не вмю грати на піаніні, вмю тільки

кілька арій вистукати одним чи найбільше двома пальцями. От треба було дати рукам якесь зайняття та й тільки.

Уляна підійшла до піаніна й сіла на дзиглик. Молоточки вдарили “Шістнадцяту сонату” Бетговена.

Передо мною сліпучий еліпс Уляниного декольте, що зарисовує дівочу шию й плечі. У присмерку цей ясний еліпс подається то вперед, то знову наближається до мене, як велика долоня гіпнотизера.

Уляна грає, і мені ніяково стояти так за її плечима. Краще сісти у фотель. Крізь вікно видно чорні силуети дахів. Для настрою бракує місяця. У таких ситуаціях він обов'язково повинен бути.

Уляна не звертає на мене ніякої уваги. Це погано. А зрештою, хай вона залишається такою, мені що? Таке декольте не в однієї жінки, і мільйони дівчат мають таке чорне волосся й голубі очі. А уста? Так, уста в неї чудесні.

У пам'яті зринає покинутий на столі 5а² з своїми іксами. Нічого, перед сном ще скінчу задачу.

Уляню бачу в профіль. Її ніс? Він міг би бути трохи коротшим. Шия трохи задовга, а ноги незграбно натискають на педалі.

Мені стає нудно. Дивуюсь сам собі, як я міг так бентежитись своїм приходом.

У кімнаті дедалі темніше, і Уляни профіль втрачає контури. Вона скінчила грати і ввімкнула світло.

Яскраве світло нахабно шугнуло по кімнаті, заливаючи всі предмети й кутки. У вікнах зникли силуети дахів.

Сідаємо на канапу. Я почуваю себе, як подорожній в автобусі, вдивляючися перед собою в незнати що. Не знаходжу теми для розмови. Мовчанка стає нестерпною, і моє хвилювання зростає швидко, як звук фабричної сирени. Але рятуюнок завжди приходить несподівано: саме тепер у ту, як мені здавалося, катастрофальну хвилину, годинник заскрипів і почав видзвонювати годину.

— Уже сьома, — ствердив я те, що вибив годинник і що знала і сама Уляна. — Пізно...

Насправді пізно не було, бо я в Уляни всього пів години. Але нарешті вже треба було щось сказати.

— А тобі спішно? — вона поглянула ласкаво й поклала виплекану долоню на мою гарячу руку.

— Не дрижи, чого хвилюєшся?

Значить, вона все це бачить, і мого збенження ніяк від неї не заховати. Повторюється мій маневр ходіння по кімнаті, чіплян-

ня терракоти й вигладжування уявних зморщок на скатертині.

— Миколо, я винна тобі подяку за книжку, яку передала від тебе Оленка. Дякую за пам'ять, — вона стала напроти мене, сперши долоні на мої рамена.

— Любиш Ярового, Уляно? — випалив я несподівано, і зразу ж зрозумів, що ляпнув дурницю. Бо таке питання було ні до чого. Вона здивувалася з несподіванки й насупила брови. Та враз роз'яснилося їй лице й на устах з'явилася привітна усмішка.

— Ти велика дитина.

Ніжними долонями взяла мою голову, і на устах я відчув оксамитний дотик її уст.

— Дякую тобі, Миколо, за книжку.

Люблю Уляну, люблю її уста, люблю все, що в неї в кімнаті. Хочу обсіпати її найкращими квітами й поцілунками. Але поцілувати її в мене немає відваги...

Сходами вниз я йшов повільно з незнаним мені почуттям. Була це радість чи жаль — не знаю. На устах ще й досі відчуваю дотик її уст, і хотілося б зберегти його якнайдовше. Брама глухо зашаруділа й замкнулася з різким гуркотом. Задзвеніли шибки розбитим дзвоном і,

здавалося, жалісно застогнули залізні дивовижні орнаменти.

Ліхтарі горіли, як завжди, жовто-зеленим світлом і привітно посміхалися мерехтливими очима. Вони либонь перешіптувалися, але їхньої мови я не зрозумів...

ВІКТОР ГЮГО ВИНУВАТИЙ

Не доведеться докінчити “Знедолених” Віктора Гюго, хоч залишилося тільки двадцять сторінок. Учора умовився з Адамом на п’яту годину біля кіна “Аполлон”. Ідемо в кіно. Пощастило мені продати вісімнадцять томів Карла Мая “Рід Родрігандів” по п’ятнадцять грошів за том, тож вистачить на кілька фільмів. Надворі погано. Морозу 38 ст. Цельсія. На вулицях міський уряд ставить великі ватри, щоб прохожі могли погрітися. Ватри не горять довго, бо бистроумна міська біднота воліє погрітися дома, тож, швидко погасивши ватру снігом вивозить саночками великі поліна, щоб продовжувати процес горіння в приватних печах.

— Іду в кіно, — кажу мамі.
Перше питання мами: звідки маю гроші;

друге: чи я бува не здурів, бож надворі жахливий мороз.

На хідниках скрипить під ногами сніг, а назустріч ліхтарник засвічує мої знайомі ліхтарі. Він ходить з довгим дрючком з запаленою лямпадкою на кінці, відкриває віконце ліхтаря і запалює газ. Ліхтарника дражнять хлопчачки “Лямпя пуф, пуф лямпя”. На вусях у нього білий іней. Під враженням Віктора Гюго мені стає його жалко і хочеться подарувати двадцять грошів, бож я при грошах, а він може сьогодні і на вечерю не має. Але, як швидко зродилася шляхетна думка, з такою ж швидкістю мозок її відкинув, мотивуючи тим, що ліхтарник може образитись.

Кажуть, що м'якому трудно жити. Я ж м'який, але не відчуваю ніякої трудности. Важко мені тільки добитися до трамваю. Але і з цього є вихід: пропускаю обмерзлих і чіпляюся за поруччя та їду на східцях зайцем. Це цікавіше й нічого не коштує. Не плачу квитка, бо тільки надійде білетер — зіскакую на землю. Тією системою прямою сьогодні до кіна “Аполлон”. Буває так тісно на східцях, що немає місця на ногу, тоді треба перебути дорогу етапами, бо на самому поруччі не доїдеш.

— Куди!

Твердий лікоть якогось здоровила під моїм підборіддям і я знову на хіднику. Якесь па-

нянка пробує пропхатися до вищого східця.

— Гей, джентелмени, — гукаю, — пропустіть обмерзлу панянку!

У відповідь тільки чую басове: “Зломи писок”. Мене бере лють. Двома долонями притискаю панянку в тому місці, де плечі втрачають свою шляхетну назву, пропихаю її вгору. Через панянку я знову на хіднику. Але що це? Задубіння в руках зникає, ба, навіть тепло. Значить, треба більше руху.

— Хам! — почув я сопрановий голос.

— Хто? — питаю.

— Отой дрибиляс, що заступив вам дорогу.

— Хам! — повторив я, як відлуння, і відчув свою повагу. — Стійте ось тут, — кажу жінці. — Тільки під'їде трамвай, чіпляйтеся правою рукою за поруччя і ставте ногу на ступеньку. Якщо станете кому на ногу, не хвилюйтеся, він це прийме без образи.

— А ви стійте за мною, — відповіла вона з очевидним вдоволенням.

Досі ніхто до мене не звертався на “ви”. Вона вперше і то двічі. Значить, я вже зріла людина, тільки не всі це бачать. Ще трішки мені болить оте “зломи писок”, але віддам те слово такому грубіянові, як і він.

Займання місця пішло за пляном. На пер-

шому східці за жінкою стояв, як бджола біля матки — я.

— До переду, до переду, — намовляли деякі. — Заберіть лікоть! — Хтось знову: — Сідайте на фіякра, як вам невігода!

— Квитки, квитки, — монотонно виголошував білетер на порозі плятформи. З гуцці висовувалися руки з монетами.

— Ти, малий, — це білетер до мене: — Плати за квиток!

Вдаю, що це звернення не до мене. Як він посмів!

Моє обурення швидко зростає. Що собі подумає та жінка, що перед хвилиною звернулася на “ви”!?

— Чуєш, малий, плати за квиток!

— Зломи писок! — відрубав я з одчаю і тілі стало гаряче.

У трамваї дехто засміявся і це мені зменшило обурення і жаль. Я вискочив біля будинку “Просвіти”, бо білетер пропхався вже близько мене. Дальшу дорогу перебуду пішки. Перейти ринок, ще одна вулиця, а далі уже “Віденська каварня” і біля неї на валах у підземеллі — міські туалети. Там чей же можна погрітися.

Мені трохи ніяково, що відповів білетеру так грубо. Але, щож, хай знає, що до зрілих людей так не слід звертатися.

Тепло, що розбудилося в мені з люті, швидко мене покидало. Тупцюю, підбігаю і б'ю руками об поли пальта, бо рукавиці зрадливо пропускають мороз. Якби швидше до підземелля і трішки погрітися. Сьогодні дорога здається куди довшою, як звичайно. На вулиці майже ніхто не ходить, усі підбігають, сховавши голови в коміри, як черепахи в свій панцир. Не цікаві вітрини крамниць, навіть зграбні поstattі панянок стають тобі байдужі. Не мерзнуть тільки рококові фігури святців довкола латинського собору. Стоять собі непорушно з безрадно наболілим обличчям, не з холоду, — з побожності. Ще кількадесят метрів і — спасенні сходи до підземелля.

Що за фантастична огрівальня!

Довкола постаті нерухомих чоловіків, наче б хто поспирив на стіни манекени з пап'є-маше для висушення. Нікому не спішно, бо надворі мороз, а тут справді тепло.

Прибиральниця, поважного віку, єдиний представник жіночого роду, обкутана незліченною кількістю хустин, і стільки ж напевно на ній спідниць. Чоботи в неї обвинуті ганчірками, вона ходом качки мелянхолійно соває по кахлевій підлозі щіткою на дрючку з мокрими ганчірками, та стирає темні сліди, наче б

то хотіла загаїти кількість відвідувачів. Біля неї відро гарячої води. Ритм її рухів такий повільний, як ритм лірника на базарі. Оця монотонність наводить сум. Перед очима стає чомусь образ вмираючої жінки, одної з персонажів Віктора Гюго. Зроджується бажання допомогти тій людині в її тяжкому житті. Але як?

А вона соває щіткою і соває. Отак, мабуть, цілісінький день, не промовивши ні до кого ні одного слова. Кожний проходить біля неї байдуже, зайнятий своїми гудзиками. А хіба так важко поздоровити її і промовити кілька ввічливих слів? Це зворушить її самотнє серце, бо ж і вона його має. Ніхто не говорить, заговорю я. Спроквола підходжу до неї з привітною усмішкою.

— Тепло тут, бабцю, правда?

— Жеби ці нагла креф заляла! Найдух зардзевяли!*)

Визвірівшись, вона жбурнула прокльоном і замахнулася щіткою з ганчірками. Одна сқунда — і я на сходах. Навздогін мені долетіло її пискливе докінчення: — Ще буде насміхатися, таке щеня!

*) Щоб тебе параліч вдарив! Заржавилий байстрон!

Кінцевий етап до кіна пройшов у роздумуванні. Я не сердитий на жінку, більше здивований. Я ж їй нічого поганого не сказав. Чому така реакція? Завжди, коли в мене найкращі наміри, виходить навпаки. І хто тут винуватий? Хіба, що Віктор Гюго!

ЗАГУБЛЕНЕ ДИТИНСТВО

Пані Йозефіна Больде — це наша сусідка. Живемо на тому самому поверсі й маємо від сторони подвір'я спільний довгий ганок. Вона вдова по Рудольфові, що мав майстерню направи мірничих апаратів. Поховавши свого чоловіка, пані Йозефіна сама вела його майстерню й виховувала дітей — сина Францішка й дочку Ірену.

Тато казав, що, як ідуть вулицею пані Больде з дочкою, то треба добре придивлятися, щоб розпізнати, котра з них дочка, а котра мати. Обидві, — як дві молоді сестри.

Моя мама була про це іншої думки і на таке зауваження кидала репліку:

— Ти вже цілковито сліпнеш, на милю видно, що вона давно по сороківці.

А далі йшов торг за роки пані Йозефіни,

що кінчався відступом обох батьків від своїх позицій, і врешті виходило, що об'єктові їхньої суперечки ось-ось буде сорок.

Крім привабливого вигляду, пані Больде мала ще й інші вартості, а саме, вона була власничкою прекрасного радіоприймача, який ловив усі європейські станції. Радіо ми не мали і гостинна пані Больде часто запрошувала нас на концерти. Правда, можна було слухати їх і без запрошень, бо вийдеш на ганок і вже вистачає, щоб їх почути. Вікна спальні пані Больде майже завжди відчинені.

Сьогодні не чути звуків радіо. Не вештаються ні пані Больде, ні її служниця Катерина, не видно Францішка й Ірени.

Переді мною чотири подвір'я щільно замкнуті чотирма каменицями з двома рядами ганків. У протилежному будинку, на ганку першого поверху, молода служниця роздуває жар у залізку для прасування. Дрібненькі жаринки розсипаються, як святоїванівські мушки, і гаснуть, не долітаючи до подвір'я. На другому поверсі живе старше подружжя. Сивава пані ніколи не виходить на ганок, її можна бачити тільки за шибками кухонних дверей, що глядить через бінокль. Її чоловік з вусами царя Франца Йосифа часто виходить на ганок і завжди привітно помахує мені рукою. На партері, звичайно, ніхто не появляється, бо

ганок маленький, зі сходами на подвір'я. У підвалі найголосніше. Там живе двірник Владислав, що кожної суботи починає сварку з своєю дружиною. Тато каже, що можна наставляти годинника з першим криком Владислава, а саме, точно о шостій тридцять. О шостій сорок п'ять стає чути голос драматичного сопрано. Далі йде дует, і ганки усіх камениць наповнюються цікавою аудиторією. Камениця під числом чотирнадцять, праворуч нашої, мабуть найцікавіша з усіх. Там крамар Василь Присадний, відомий загально, як "Базилі", має зі сторони вулиці крамничку з харчовими продуктами. Він часто міє бочки для квашення капусти. Двірничка цього дому, буркітлива жінка, завжди в поганому настрої. Не знаю ні її ім'я, ні прізвища, вона відома під назвою "Єндза".*) "Єндза" буркоче, коли бачить, як діти забавляються, як Присадний міє бочки, як служниці розмовляють на віддаль. Найцікавіше реагує на її буркотіння Присадний. Кожний раз, коли вона на секунду зупиняє своє буркотіння, він їй ставить питання: "Як кажете?". Тих "як кажете?" часом можна нарахувати до десяти.

У підвалі цього будинку знаходиться "ма-

*) "Єндза" (поль.) — гоструха.

гель”, де сходяться усі служниці з кошами висушеної білизни, щоб підготувати її до прасування. Там відбувається жива газета, з якої можна довідатися усі новини з цілої вулиці. Такі журналістичні сходини, звичайно, відбуваються що п'ятниці.

Вродлива дружина гімназіяльного вчителя пані Лопушанська — кольоритна постать другого поверху. З її появою на ганку, порожніють усі інші ганки й замикаються усі кухонні двері. Кажуть, що вона божевільна, по-їхньому вар'ятка, і може наговорити багато неприємних завважень. Коли вона з'являється, я завжди залишаюся на ганку і, признаюся, що досі не чув від неї нічого поганого. Навпаки. Вона завжди привітно посміхається і ввічливо зі мною розмовляє. Майже кожна наша розмова починається тією самою її порадою:

— Ти не переймайся тим, що тебе драгують з приводу твого волосся. Для мене воно гарне. Як один може мати чорне, другий сиве, сине чи зелене, то чому ж ти не можеш мати рудого?!

Я з нею завжди погоджувався.

Одного разу на її запит, чому всі зникають з ганків, коли вона виходить, я їй відповів:

— Це з заздрости, бо ви найвродливіша з усіх.

Її очі блиснули радістю

— Пожди, я тобі щось подарую, — і вона пішла до кімнати.

За хвилину з'явилася, тримаючи в руці дрючок зі щіткою, на кінці якої був прив'язаний білий конверт. Від ганку до ганку — проміжок яких два метри. Вона перегнулася через поруччя і простягнула до мене щітку.

— Відчепи конверт, це для тебе.

У конверті був її знімок з написом на зворотній стороні: “Молодому джентелменові Микольцеві — Ядвіга”.

Я щиро подякував і заявив, що це прекрасний дарунок, бо зможу її подивляти навіть тоді, коли її не буде на ганку.

— Микольцю, — відповіла вона з радісною усмішкою, — ти будеш другим Шопеном! Як зроблю собі новий знімок, — подарую знову.

Чому саме я мав би стати Шопеном, — думав я, — як я не вмю грати на фортепіані?

Дуже здивувалася моя мама: звідки на мому столику знімок “тієї вар'ятки”? А Любка додала:

— Видно, що має успіх у вар'ятів.

Але наступного знімка я від неї не дістав.

Найспокійнішим будинком у сусідстві був третій. Тихо було на його подвір'ї. Там двірничкою була вдова із двома парубійками, синами Людвіком і Владиславом. Їх майже на

подвір'ї не бачили, бо вони навперемінку відсиджували у в'язниці за дрібні крадіжки.

Атракцією “чотирьохподвіркового театру” були гастролі циркових родин, катеринщиків, скрипалів і співаків. Найбільшим успіхом втішалася стара співачка, що виконувала переважно циганські романси. Звичайно, мама обдаровувала усіх виконавців п'ятигрошовою монетою, але співачку циганських романсів, особливо, коли вона виконувала “Ватран погас”, мама завжди “помилково” винагороджувала десятигрошовою. Функція давання артистам грошей належала мені, бо мама боялася, щоб бува не попасти в каналову ґрату. У нашому “подвірковому театрі” вважають цю старшу жінку емеритованою співачкою. Навіть моя мама тієї думки. Тільки батько посміхається і завважує:

— Що “емеритована” — це видно, але не співачка!

Мамі це не до вподоби.

— Як же ні?! Гляди, як вона зворушує слухачів!

І справді. Своїми циганськими романсами ця старша жінка майже до сліз зворушує усіх служниць і господинь на усіх ганках чотирьох камениць.

Сьогодні немає вечірньої імпрези: немає ні скаунів, ні співаків, навіть немає пані Лопу-

шинської. Подвір'я скидається на площу, покинуту мандрівним цирком.

Але ось, у вікні, з'являється пані Йозефіна Больде, в голубому купальному жупанчику, з обв'язаним рушником волоссям. Якби я тепер по радіо почув твір “На перському базарі” — в цю хвилину це було б найкраще музичне тло для пані Йозефіни. Але радіо не грає і пані Йозефіна й надалі залишається пані Больде. Вона усміхається і її усмішка збагачується блиском золотої коронки на бічному зубі. Можливо тому вона так часто і всміхається, бо вважає, що коронка надає їй більш привабливого вигляду.

— Добридень! — вітаю я її.

— Добрий вечір, Микольцю! Це не день, а вечір, — поправила мене пані Больде. — Нудьгуєш?

— Авжеж! Не чую музики.

— Ах, справді! Я ж перенесла радіо до третьої кімнати.

— Пропали мої вечірні концерти!

— Ні, не пропали. Вікно відчинене, тільки перестрбнути. — Вона дзвінко засміялася і подала долоню.

Один стрибок, і я в кімнаті пані Больде. Повіяло запахом пудри чи одеколону “Коті”. Пані Больде йде переді мною і м'яко вистукує голубими пантофлями з великими пухнастими

помпонами.

— Я перенесла радіо сюди, бо, як купаюсь, люблю слухати музику. Ця кімната прилягає до лазнички.

— Сідай, ось тут, на тапчані, і шукай собі відповідну до смаку станцію, а я за той час посушу волосся.

Вона пішла до лазнички, а я починаю крутити кружальце радіо, перебігаючи по різних хвилях. Куди цікавіше крутити кружальце самому. Чуєш різні мови, різну музику, й видається тобі, що літаєш птахою по цілій Європі. Ось чуєш, як хтось глухо б'є у бубон. Це сигнал Лондону. І зразу в моїй уяві з'являється Шерлок Голмс і доктор Ватсон. Перекручу на Париж — і вже у моїй голові мостяться Віктор Гюго та Олександр Дюма-старший. І так кожна столиця має у моїй уяві свого представника. В Берліні, чомусь, — цісар Вільгельм, у Відні — Штраус, у Празі — "Голем".

Цікаво, як сушить волосся пані Больде?

Я вже вдруге в Берліні, знову в Празі, навіть у Букарешті, де завжди попадаю на спішну "Дойну".

А пані Больде немає. Що вона так довго бариться?!

Безперебійно подорожую по Європі. Пані Больде в лазничці напевне хвилюється, що не

можу знайти відповідної музики.

З лазнички вийшла пані Больде. Уже без рушника на голові. Вона пальцями перебирає хвилясті кучері й розкидає їх на боки, сідає на фотель, заклавши ногу на ногу. З жупанчика виглядає коліно й трішки стегна. Мій зір сковзається від стегна до пантофлів, знову вгору і знову вниз, і знову вгору. Врешті помічаю, що не кручу кружальце і радіо вже викидає з себе несамовитий свист. Пані Йозефіна спокійно дивиться на мене і на її устах з'являється легенька усмішка.

— Ти не знайдеш. Мужчини звикли, щоб їм подавати все готове.

Слово "мужчина" приємно огріло мою особовість. Тільки, чи вона не кепкує. Пані Йозефіна, ще раз поправивши кучері, спроквола підійшла до тапчана і, легенько спершись на моє рам'я, нахилилась до радіоприймача. Все пахучішою і пахучішою видається пудра "Коті". Купальський жупанчик немає гудзиків, а тільки — довгий пояс. Гарно придумано крій. Пані Больде шукає концерт з усе більшою й більшою увагою і, нахилиючись, доторкає моє обличчя запашиим декольте. Чи потрібно мені почати розмову, чи мовчати? Важливо, щоб вона довше шукала концерт. Жупанчик трохи розхилився, пані Больде від нього трішки звільнилася.

Я відчуваю на устах велюрний дотик її грудей. Пані Йозефіна не відкидає моєї голови, вона ніжно куйовдить мою чуприну. В голові якийсь крутіж. Я маю три серця — два в ушах, а третє — всередині товчється.

Пані Больде має великі сині очі.

**

По той бік вікна день співає колискової. Будинки напудрилися оранжєвим, у тон вечірнього сонця. Скоро світитимуть ліхтарі. Повільно кінчався день, а з ним топилося моє квітчасте дитинство у теплих пестливих долонях пані Йозефіни.

Дахами вулиці Гофмана великою помаранчою котилося до заходу сонце, червоне, гаряче, як моє обличчя.

Віршований на першій сторінці
всього віршований на першій сторінці
всього віршований на першій сторінці
всього віршований на першій сторінці
всього віршований на першій сторінці

Віршований на першій сторінці
всього віршований на першій сторінці
всього віршований на першій сторінці
всього віршований на першій сторінці
всього віршований на першій сторінці
всього віршований на першій сторінці
всього віршований на першій сторінці
всього віршований на першій сторінці

ЗМІСТ

	СТОР.
1. БІЛИЙ ВЕДМЕДИК	9
2. ПОЛІНО	19
3. СО ДУХИ	29
4. ВІЗНИК	39
5. ДВІ ЗАРАЗИ	50
6. РІКІ-ТІКІ-ТАВІ	59
7. ГЕНЗЕЛЬ УНД ГРЕТЕЛЬ	67
8. УЛЯНА	77
9. ВІКТОР ГЮГО ВИНУВАТИЙ	87
10. ЗАГУБЛЕНЕ ДИТИНСТВО	95

8802...

WEST AREA
TORONTO

800